

Бабаев Д., Миталипов К.

**КЫРГЫЗДАРДЫН ЭЛДИК ПЕДАГОГИКАСЫНДАГЫ ТОЛЕРАНТТУУЛУККА
ТАРБИЯЛОО ИДЕЯЛАРЫ**

Бабаев Д., Миталипов К.

**ИДЕИ ВОСПИТАНИЯ ТОЛЕРАНТНОСТИ В КЫРГЫЗСКОЙ
НАЦИОНАЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКЕ**

D. Babaev, K. Mitalipov

**IDEAS EDUCATION TOLERANCE IN KYRGYZ
NATIONAL PEDAGOGY**

УДК: 37:371.035.3:371:126

В статье даётся определение понятию толерантность и рассматриваются идеи воспитания толерантности в кыргызской народной педагогике.

The paper defines the notion of tolerance and educations are considered the idea of tolerance in the kyrgyz national pedagogy.

Дин жаралгандан тартып адамдар диний ишенимди тутунуп жашашат жана диний ишенимдерине ылайык өздөрүнүн дүйнө түшүнүүсү, жашоо философиясы, жашоо образы, жүрүм-турум эрежелери боюнча адамдар бири-биринен айырмаланышат.

Кыргыз элинин элдик педагогикасынын өзөгүн ислам дининин негизинде калыптанган адеп-ахлак, ыйман ж.б. жүрүм-турум өзгөчөлүктөрү жөнүндөгү эрежелер системасы түзөт. Анткени, дин адамзаттын тарыхында улуу табылгалардын бири катары бүгүнкү күндө ар кандай дин ошол динди алып жүргөн элдин руханий байлыгы болуп саналат.

Кыргыздар ислам динин тутунган мусулмандар. Ислам дининин ыйык китеби “Куранда” адамдардын ортосундагы бардык мамилелердин адеп-ахлактык эрежелерине, адамдардын мамилелешүүсүндөгү кайрымдуулукка жана толеранттуулукка кенири орун берилген. Ислам дини адамды аруулук, сергектик, нысаптуулук, адамды урматтоо, жамандык иштерге барбоо, өз Мекенин сүйүү, бөтөн улуттун адамдары менен ынтымактуу мамиледе болуу сыяктуу вазийпаларга чакырат.

Ислам динин тутунган адамдын адеп-ахлагы төмөнкү ахлак вазийпалари топтоштурулган принциптерден аныкталат:

1. Аллаанын жана Пайгамбардын алдындагы милдеттери.
2. Өзүнө карата милдеттери.
3. Ата мекендин жана улутунун алдындагы милдеттери.
4. Үй-бүлөсүнө, жакындарына карата милдеттери.
5. Адамзат дүйнөсүнө карата милдеттери. (1.100-бет)

Ушул принциптерде адамдын туулгандан тартып жарык дүйнө менен кош айтышканга чейин өз айланасындагы адамдарга (анын ичинде бөтөн улуттагы адамга), түшүнүктөргө, коомдук кубулуштарга

кандайча мамиле жасоо керектигинин эрежелери чагылдырылган жана ар бир мусулман пендеси үчүн жашоонун эрежеси болуп кызмат кылат.

Ислам дининин эрежелерин аткаруу адамдардан ырааттуу жүрүм-турумдарды аткарууну талап кылат. Азыркы күндө кыргыз элинде аткарылып келе жаткан көптөгөн каада-салттар, үрп-адаттар диний мазмунга, мааниге ээ болуп “Курандан”, Пайгамбарыбыздын жүрүм-турумунан жана хадистеринен алынып үлгү катары эл ичинде сакталып, колдонулуп келе жатат.

Хадисте Пайгамбарыбыз: "Мен адамдардын жүрүш-турушун жөнгө салуу үчүн адеп-ахлак нормаларын сунуш эттим. Ата-бабаларыбыздын жаман кылык-жоруктарынан бошонуп, алардын жакшы нарктуу, көркөм салттарын ыйык сакташ ар бир мусулман пенденин биринчи парзы"- дейт.

Жамандык, жакшылык жөнүндөгү түшүнүк элден элге кылымдан кылымга өзгөрүп турат. Жаманынан кутулуп, жакшыларын ыйык тутуу инсандык парз. Хадисте Алла Тааланын: "Пенделерим! Жакшы жүрүү же жаман жүрүүнү өз эркиөөрге койдум. Бирок жамандык иштериөөр менен менен нааразы кыласыңар. Анткени жакшылык менен жамандыкты айырмалай билсин деп мен силерге акыл-эс бергенмин. Акыл-эсти туура пайдаланып, жаман иштерден оолактап, сооп иштерин көбүрөөк кылууга алдымда жооп бересиөөр"- дегенинен эч ким деле кыйтык таба албайт (2).

Ислам дининин эрежелери адамдарда бийик адеп-ахлактык эрежелерди калыптандырып, адамдар ортосундагы карым-катнашты, мамилени жөнгө салат. Анткени адам коомдо жашап башка адамдар менен тыгыз карым-катнаш жасап жашагандыктан, ислам дининде ар түрдүү (бай-кембагал, акылсыз-акылы төмөн, улуту, тили ж.б. ар башка болгон) адамдардын толеранттуулук сапатка ээ болуп, бири-бирине карата толеранттуу мамиле жасоосу ээ башкы эрежелердин бири катары эсептелинет.

Толеранттуулук татаал жана көп кырдуу түшүнүк болгондуктан, ага берилген аныктамалар да көп.

Толеранттуулукка берилген аныктамаларда бул түшүнүк өз ичине токтоолук, көтөрүмдүүлүк,

сабырдуулук, кечиримдүүлүк сапаттарды камтыгандыгы көрүнөт.

Толеранттуулук көтөрүмдүүлүктүн көрүнүшү катары кыргыз макалдарында да кенири орун алган. Мисалы: “Атаөдү өлтүргөнгө энеөдү бер” ж.б.у.с.

Куранда жана Мухамед пайгамбардын хадистеринде толеранттуулук идеяларына да өтө көөри орун берилген. Мусулмандын ыймандуулугунун бир таянычы-устуну болуп толеранттуу жүрүм-турумдун эрежелери саналат. Бул сөзүбүзгө төмөнкү эрежелер далил болот. “Эки адам учурашканда кол берип учурашса, ажыраша электе эле алар күнөөлөрүнөн арылышат”-деп айтылат. Бул насыят-эреже ислам динин ар башка түстөгү, улуттагы, социалдык деңгээлдеги адамдар тутунгандыгын эске алып, аларды бири-бири менен чыр-чатакташып урушууга, жактырбай мамиле кылууга эмес, бири-бири менен ынтымак болууга, ал үчүн ээ биринчи кезекте саламдашууга үндөйт. Себеби саламдашуу жакшы мамиле түзүүнүн ачкычы. “Ассалом алейкум, ва алейкум ассалом” дегендин мааниси “Сизге тынчтык каалайм” деп салам айтса, “Мен да Сизге тынчтык каалайм” деп алик алып жооп берет. Адамдарды бири-бирине карата чын дилден ынтымакчылык менен тынчтыкта жашоого, бейпил турмушта жашоого үндөгөн ээ бийик идея саламдашууда жатат.

“Адамдар бара жаткан туура жолдорунан өз ара жаөжал чыгармайынча адашышпайт”-деп айтылат. Мунун мааниси адамдар бири-бири менен урушпай ынтымакчылыкта жашашса, алар исламдын туура жолунда бараткандыгы дегенди билдирет. Ислам дининдеги эрежелердин негизинде туура жолдо жүрүү дегендик бөлөк адамдар менен ынтымак бол, жакшы мамиледе бол дегендикти билдирет. Мисалы: “Ооруп калганыөдө сени көрүп келбеген адамды сен барып көрө бер, сага кайрымдуулук кылбаган адамга сен кайрымдуулук кыла бер” деген хадисте толеранттуулук идеясы чагылдырылып, адамдарды бири-бирине карата кечиримдүү болууга, башка мусулман баласынын каталыктарына көтөрүмдүү болууга үндөйт. Бул эрежеде жашоонун мааниси адамга, адамдарга жакшылык кылуу экендиги айтылат. Ушул эле идея хадистин дагы бир жеринде “Ооруган алжайыөдү сурап койбогон адамдан сен ал жай сурай бер” - деп айтылат.

Кыргыз элинде “Сабырдын түбү - сары алтын” деген макал бар. Исламда “Сабырдуу максатына жетет”- деген сөз бар. Бул сөздүн мааниси өтө көөри жана ар тараптуу болгондугуна карабастан, бул жерде адамдардын ортосундагы алакада да сабырдуу адам жаман болбостугу, сабырдуу адам көздөгөн максатына жетпей койбостугу жөнүндө сөз баратат.

Ислам дининдеги толеранттуулукка тарбиялоо идеяларын жаш муундарды тарбилоодо пайдалануу бир жагынан ислам дини жөнүндө окуучуларга туура түшүнүк, туура багыт берүүгө мүмкүндүк берсе, экинчи жагынан окуучуларда толеранттуулук аө-

сезимди калыптандырууга жана толеранттуу жүрүм-турум үлгүсүн тутунууга мүмкүндүк жаратат.

Окуучуларды ислам дининдеги толеранттуулук идеяларын пайдаланып тарбия ишин жүргүзүүдө активдүү усулдардын бири болгон талкуу усулун жана интерактивдик окутуу стратегиясындагы усулдарды кенири колдонууга болот.

Талкуу усулун колдонуп тарбиялык иштерди жүргүзүүдө окуучулардын активдүүлүгүнө таянуу зарыл. Алгач окуучулар даярданып келчү суроолор илинип коюлушу керек, окуучулар кайсы адабияттар менен танышуусу зарыл экендиги аларга белгилүү болушу керек, кайсы темаларда ата-энелери менен аөгемелешүүсү максатка ылайыктуулугу жарыяда көрсөтүлгөн болушу зарыл.

Талкуу усулун натыйжалуу пайдалануу үчүн мугалим төмөнкүлөрдү эске алышы керек:

- Талкууга катышкан окуучуларга өз оюн эркин айтууга мүмкүнчүлүк берүү.

- Талкуунун темасына байланыштуу жеткиликтүү билимиөиз болууга тийиш. Ансыз талкуу өз максатына жетпей калышы мүмкүн.

- Талкууга катышкан окуучулар бири-биринин көз караштарын сыйлай турган чыгармачылык маанайда болушуна жетишүү (3.74).

Тарбиялык сабакты талкуу түрүндө өткөрүүдө класстагы окуучуларды экиге бөлүп, эки тарап бири-бири менен талашып өз ой пикирлерин далилдеши шарт экендигин окуучуларга түшүндүрүү зарыл. Талкуу сабагында ар бир окуучу берилген теманын тегерегинде ой жүгүртүүгө мүмкүнчүлүк алуунун натыйжасында өз көз карашын айтып далилдеп, башка бирөөлөрдүн ой-пикирлери, көз караштары, далилдери менен тааныш боло алат. Өзүнүн жана башка окуучулардын ой-жүгүртүүсүн салыштырып көрүүгө мүмкүнчүлүк алат. Талкуу сабагы окуучуларды толеранттуулукка тарбиялоодо окутуунун ээ негизги методу болуп кызмат кылат. Мисалы: “Көтөрүмдүүлүк жана сабырдуулук” деген темада талкуу өткөрүүдө алгачкы жарыяда окуучулар даярданып келчү үчүн суроолор, керектүү адабияттардын тизмеси, кайсы темаларда ата-энелери менен аөгемелешүүсү максатка ылайыктуу экендиги көрсөтүлөт. Ошондой эле талкуу өтчү күн, убакыт, ынгайлуу жай жарыяда көрсөтүлөт. Окуучулар даярданып келчү суроолор: Кандай адамды көтөрүмдүү дейбиз? Кандай адамды сабырдуу дейбиз? Көтөрүмдүүлүк менен сабырдуулуктун айырмачылыктары жана окшоштуктары эмнеде? Сенде көтөрүмдүүлүк сапат барбы? Сенде сабырдуулук сапат барбы? Класста кимди көтөрүмдүү деп эсептейсин? Класста кимди сабырдуу деп эсептейсиң? Адам үчүн көтөрүмдүүлүктүн жана сабырдуулуктун зыяны барбы? Адам үчүн көтөрүмдүүлүк жана сабырдуулук сапаттарынын пайдасы кандай? Ата-энеө сени “көтөрүмдүү, сабырдуу бол” дейби? Эмне үчүн? Класс окуучулары көтөрүмдүүлөр жана сабырдуулар болуп бөлүнүшөт. Ар бир командадан өз сапатынын жакшы жактарын, анын

турмушта жана көркөм адабиятта кезиккен учурларынан мисалдар келтирүү талап кылынат. Талкууда бардык окуучулардын активдүү катышуусуна өзгөчө көөүл бурулат. Талкууну мугалим жетектейт, жыйынтык чыгарат.

Мектеп окуучуларына тарбия берүүдө ислам дининин ыйманга тарбиялоо салтын пайдалануу, аларда ислам дини жөнүндө так жана туура маалымат алууга мүмкүндүк жаратат жана окуучулардын адеп-ахлак, ыйман түшүнүктөрүн өздөштүрүүсүнө ыягайлуу өбөлгө түзөт.

Кенже класс окуучуларын толеранттуулукка тарбиялоодо ислам дининдеги толеранттуулук идеяларды устаттык жана чыгармачылык менен пайдалануу жаш муундарыбызды ыймандуу кылып тарбиялоого мүмкүндүк берет.

Адабияттар:

1. Мусулмандын чөнтөк китеби (Ислам дининин эрежелери). Даярдаган Мехмет Соймен, Анкара 1995.
2. Сейдалиев К. Кыргыз элинин педагогикасы Ош-1998.
3. А.Ташпынар, М.Алимбеков А. Окутуунун жалпы методдору. Б.: КТМУ, 2004. - 236 б.

Рецензент: д.пед.н., профессор Муратов А.